

12.07.2008

Buorit luossariemuide oassálastit!

Deatnu lea Suoma stuorimus luossajohka. Dat golggida guovtti riikka gaskkas ja lea buktán biepmu, dorvvu ja orrunsaji vuođu johgátti ássiide. Luossa lea leamaš oba Ohcejoga guovllu gárganeamis mávssolaš oasis. Luossa lea leamaš ovttastahtti dahkkin sápmelaččaid, láddelaččaid ja dáččaid gaskkas. Deatnu ja ja guolásteapmi leaba buktán johgátti ássiide áidnalunddot bivdo- ja johgáddekultuvrra. Historjjá mielde guovllu ássit leat dahkan oktasaš buođuid ja mudden ovttas johgátti guolástusa.

Munnje alddán Deatnu lea šaddan oahpisin mánnávuodas Sámi rádio bakte, muhto čielga guoskkahus Detnui lea váilon. Dán rádjái lean dušše okte mannan oaggume Deanus ja dasanai lea juo 20 jagi áigi. Studerenáigge Deatnu lea šaddan oahpisin ee. Hans Aslak Guttorma, Kirsti Paltto ja Joavna Andde Vest girjjiid bakte. Vuohččan imaštallen sakka manin eatnu sáhtta leat nu mávssolaš, ahte dat lea beaivválaš ságastallamiid fáddá, váikkuha olbmuid eallimii ja hábme kultuvrra. Muhto go oahpásnuvven Deatnogáttis bajásšaddan studerenolbmáidasan, de dádjadin ahte eatnu leage Deatnu! Mu mánnávuoda eallinbirrasis ledjen rohttahuvvan boazosápmelašvuhtii. Go min guovllus ii leat leamaš luondduriggodahkan luossa, de dan mearkkašumi ii lean dieđusge goassige jurddahan nu olu. Min guovllu ságastallanfáddán leat leamaš boazobargu ja dan jahko-datdáhpusat.

Stuđerenáigge munnje lei hástalus ipmirdit Deatnogátte olbmuid eallima go bohten eará kultuvrras. Hástalus dat lei maid geavada dásis go dassázii eanas sámi girječálliinhan ledje Deatnoleagis ja sámi čáppagirjjálašvuoda lohkaššán ledje sin čállin girjjit. Dat lei dan dáfus miellagiddevaš, ahte suopman lei amas, áššit ledje odđasat ja beroštahtit ja daninassii girjjiide šattai duodas vuojulduvvat. Go gállen girjjiid čađa oahpahallagohten ee. luosaid namahusaid vaikko in leat daid gal agi-beaivves oaidnáge. Luossaveajet dieđusge lea unnimus ja veajet dat gal lea juohke guolli unnimus šattus. Váddáseappot ledje viđanuppelogis gávccinuppelot sentesaš smolttat, ovta gilos golmmagilosaš dittit, njealji gilos guđagilosaš luosjuolggit, dan stuorit luossagiera, čieža gilos nuppelohkáigilosaš johtuluosat, ja das stuoribut ledje albma luosat. Spesiálanamahusat ledje vel goadjimat, šuorinat, duovvit ja čuonžžát, main sáhtte vel leat sierramearkkašumit. Deatnogátte olbmot dahan gal dihtet luossa- ja guolástannamahusaid vaikko man olu ja mat áššiid daidda laktásit ja livččii dieđusge mailmmi dehálaš čoaggit bajás dieđuid ovdalgo nisttihat dieđuid boares olbmuid jávkama mielde.

Deanu guovllus guolástus lea leamaš áláigge okta mávssolaččamus ealáhusain guovllu sámiide. Deanu guolástankultuvra lea dološáigásaš, boarráseamos máinnašumit das leat mañjit gaskaáigge arkiivagálduin. Luossa lea leamaš álohii deháleamos luondduriggodat sihke borramuššán ja máksingaskaoapmin. Ovdal luossa lea leamaš geaseáigge borramuš, man furkeje dálvái sálteguollin. Luosas lea ain mearkkašahtti oassi Ohcejoga ja Deanu olbmuid boradanbeavddis ja birgenlági buktin. Luosa suhkan dáidá dálá áigge buktit buoremusat ruđa báikki olbmuide.

Čálalaš gálduin leat máinnašumit, go Ruotta-Suoma gonagas Karl ovccát sáddii mañjit gaskaáigge Detnui buođđoráhkadeddjiid atnit ávvira kruvna beroštumiin ja dieđusge ovdal buođđoráhkadeddjiid bohtima Deanus ledje buođut juo anus. Gálduid mielde 1600-logu álgologi-jagiid luossa lei vearuvuloš ja sápmelaččat galge addit kruvdnii logádasaid luosain, maid vuvde gávpeolbmuide. Deanu guolástankultuvra lea šaddan Norgga ja Suoma sápmelaččaid ja luonddu

vuorrováikkuhusa čuovvumuššan. Strömstada rádjesoahpamušas jagi 1751 Suoma ja Norgga beale sápmelaččaid rájiid rastildeaddji guolástus nannejuvvui sámiid earenoamáš vuoigatvuohtan ja lea velnai eahpečielggas leago dát nannejuvvon sámi vuoigatvuohta goassige gomihuvvon. Jagi 1852 Norgga ja Suoma rádjegiddemis rájiid rastildeaddji goitge estojuvvui. Guolástus lea joatkahuvvan mainnašuvvon rádjegiddema mañnel guhká Deanu viidodaga ráji rastildeaddji sápmelaččaid ovt-tasbargun.

Deanu áidnalunddotvuohta boahtá dan čáppa, ráinnas luonddus ja lupmosit goarpmu luondduluosas. Dán viidodaga čáppa ja ráinnas luondu ja luosa goarpmuma dorvvasteapmi ferte seaillohuvvot. Deanu luosa goarpmuma uhkkin leat dálá áigge gássaluosat ja daid šaddadeapmi deanunjálmis mearragáttis. Jagi 2007 loahpas dárkkistuvvon Juha-Pekka Vähä nákkosgirjji mielde Deanus leat juo gávdnon šaddaduvvon ja luondduluosas ruossut sahanan luosat. Dát lea fuolastuhtti ášši. Sámediggi lea oasistis hálidan dorvvastit Deanu guolástankultuvrra boahteáiggi. Suoma sámediggi ovttas Norgga sámedikkiin lea vuodđudan Deatnu-bargojoavkku guorahallat vugiid Deanu viidoda-ga guolástankultuvrra seailuma ja gárgeheami dorvvasteami várás. Dál lea manname guolástanláh-kaásaheami oppalašodasteapmi ja sámediggi earenoamáš stuora fuolain ja dárkilvuodain bearrái-geahččá maid Deanu guolástusa ordnema gárganeami. Guolástanlága ođasnuhttimis galgá váldo-juvvot vuhtii Deanu sierradilli ja dorvvastuvvot dat sierraláhakaásahemiin. Deanu guolástus lea muddejuvvon ja guollenálit galget gáhttejuvvot. Luondduluossa ja dan buktin guolástankultuvra galgá seaillohuvvot boahte buolvvaide. Oanehissivttat guollešaddadandoaimmat, maid čuovvu-muššan čázadagat sáhttet šaddat liiggás šattolažžan ja uhkidit luondduluosa galget sirdojuvvot dakkár viidodagaide, gos dat eai vaháguhtte luondduluosa ja Deanu boahteáiggi.

Deatnu lea Davvi-Eurohpa stuorimus ja eanemus buvttadeaddji luonddudilálaš luossajohka, mii lea ain dahkan vejolažžan mearkašahtti johka- ja gáddebivddu. Deanus goddojun luossasálaš lea mañimus jagiid leamaš 15-20 % Eurohpa jogain goddojun luossasállašis. Deatnu lea oba Eurohpa mearkašahttimus guollejogain ja Deanu, dan guollenáliid ja guolástankultuvrra suodjaleapmi lea oba Eurohpa ášši. Deatnu geasuha ain eanet mátkkálaččaid guollesállašiid lusa. Mátkedoaimmaealáhus buktá lassidietnasa Detnui, muhto guovllu turisma galgá gárgehuvvot nu ahte dat bissu hálddus. Mássáturisma ii heive dán divrras Detnui. Guolástanturisma dorvvasteapmi gáibida Deanu luosa suddjema. Guolástanturisma lea ekologalaš mátkedoaimmaealáhus ja Deanu galledeaddjit leat dávjá liikostan Detnui gitta loahppaeallima rádjái ja leat bohtán juohke gease guollenáliid ja –báđiid lusa. Mánngas Deanu gallededjiiin leat ovttas báikki olbmuiquin váldán Deanu guollenáliid ja luonddusuodjaleami váimmoguovdobargun, vai sáhtáleimmet guodđit Deanu Eurohpa buoremus luossajohkan maiddái boahte buolvvaid návddašeami várás.

Árvvus adnon riepmoveahka ja oassálastit!

Dál lea áigi sáddet din guliid suhkat. Sávan didjiide lihku ja menestumi gilvvus. Dáiguin sániiguin raban luossariemuid ja de álgos dál dát gilvu!

Arvoisat lohiriehan osallistujat!

Teno on Suomen suurin lohijoki. Se virtaa kahden valtakunnan välissä ja on tuonut ruokaa, turvaa ja luonut asutuksen pohjan jokivarren asukkaille. Lohi on ollut koko Utsjoen alueen kehityksessä merkittävässä roolissa. Lohi on ollut yhdistävänä tekijänä saamelaisten, suomalaisten ja norjalaisten välillä. Teno ja kalastus ovat luoneet jokivarsien asukkaille ainutlaatuisen pyynti- ja jokivarsikulttuurin. Historian saatossa alueen asukkaat ovat luoneet yhteispatoja ja säännelleet yhteisesti jokivarren kalastusta.

Minulle itselleni Teno on tullut tutuksi lapsuudessa saamelaisradion kautta, mutta selkeä kosketus Tenoon on puuttunut. Tähän asti olen käynyt vain kerran kalastamassa Tenolla ja siihenkin on jo 20 vuotta aikaa. Opiskeluaikoina Teno on tullut tutuksi mm. Hans Aslak Guttormin, Kirsti Palton ja Jouni-Antti Vestin kirjojen kautta. Aluksi ihmettelin kovasti miten eno (joki) voi olla niin tärkeä, että se on päivittäisten keskustelujen aihe, vaikuttaa ihmisten elämään ja luo kulttuuria. Mutta tutustuessani Tenojokivarrella kasvaneisiin opiskelukavereihini, niin ymmärsin että eno onkin Teno! Minun lapsuuteni elinympäristössä olin enokulttuuriton porosaamelaiseen kulttuuriin. Kun meidän alueemme luonnonvaroihin ei ole kuulunut lohi, niin sen merkitystä emme ole tietysti koskaan ajatelleet niin paljon. Meidän alueemme keskustelunaiheita ovat olleet pronhoitotyöt ja siihen liittyvät vuosittaistapahtumat.

Opiskeluaikoina minulle oli haasteellista ymmärtää Tenonlaakson ihmisten elämää koska tulin toisesta kulttuurista. Haasteellista se oli myös käytännön tasolla koska siihen asti suurin osa saamelaisista kirjailijoista oli Tenonjokivarrelta kotoisin ja saamelaisen kaunokirjallisuuden osuuden oppivaatimuksena olivat heidän kirjoittamansa kirjat. Se oli siinä mielessä mielenkiintoista, että murre oli uutta, asiat olivat uusia ja mielenkiintoisia ja sikäli kirjat pitivät herpaantumattomassa otteessaan. Kahlatessani kirjoja läpi opettelin mm. lohien nimityksiä vaikka en ollut nähnyt niitä ikikuuna päivänä. Lohenpoikanen oli tietenkin pienin ja veajet, kalanpoikanen on jokainen kala pienimmillään. Vaikeampia olivat viidestätoista kahdeksaantoista-senttisiin olevat smoltit, kiloista kolmikiiloisiin olevat tintit, nelikiiloista kuusikiiloisiin olevat lohijalat, sitä isompia olevat keskikokoiset lohet, joiden nimitys on luossagiera ja johon ei taida olla käypää suomenkielistä sanaa, seitsenkiloista toistakymmenkiiloisiin johtuluosat, ns. kaupaksikäyvät lohet ja siitä isompia olivat oikeat lohet. Erityisnimiä olivat vielä kojamat, mätilohet, juomingit ja talvikot, eli ns. kutemattomat lihavahkot lohet. Tenonlaakson saamelaisethan tietävät lohi- ja kalastusnimityksiä vaikka kuinka paljon ja mikä asiat niihin liittyvät ja olisi tietenkin hyvin tärkeää kerätä perinnettä tältä osin ennen kuin ne menetetään vanhojen ihmisten myötä.

Tenon alueella kalastus on ollut kautta aikain yksi merkittävimmistä elinkeinoista alueen saamelaisille. Tenon kalastuskulttuuri on ikivanhaa, varhaisimmat maininnat siitä ovat ensimmäisissä myöhäiskeskiajan arkistolähteissä. Lohi on ollut kautta aikojen Tenon alueen ihmisille tärkein luonnonvara sekä ravinnon antajana että maksuvälineenä. Aikaisemmin lohi on ollut kesäajan ravinnonturvaaja ja sitä säilöttiin suolaamalla talven varalle. Lohella on vieläkin merkittävä osuus Utsjoen ja Tenon saamelaisten ruokapöydässä ja toimeentulon tuojana. Lohensoutu taitaa nykyisin tuoda parhaiten rahaa paikallisille ihmisille.

Kirjallisissa lähteissä on mainintoja siitä, kun Ruotsi-Suomen kuningas Kaarle IX lähetti Tenolle padonrakentajia myöhäiskeskiajalla huolehtimaan kruunun eduista ja tietenkin ennen padonrakentajien tuloa Tenolla oli jo käytössä patoja. Lähteitten mukaan 1600-luvun alkuvuosikymmeninä lohi oli veronalainen ja saamelaisten piti antaa kruunulle kymmenykset lohista, joita myivät kauppiaille. Tenon kalastuskulttuuri on muodostunut Norjan ja Suomen saamelaisten ja luonnonympäristön vuorovaikutuksen seurauksena. Strömstadin rajasopimuksessa vuonna 1751 Norjan ja Suomen saamelaisten rajojen ylittävää kalastusta vahvistettiin saamelaisten erityisenä oikeutena ja on kiistan-

alaista onko tätä vahvistettua saamelaisoikeutta koskaan kumottu. Vuoden 1852 Norjan ja Suomen rajasulussa rajat ylittävä kalastus kuitenkin estettiin. Kalastus on kuitenkin jatkanut mainitun rajasulun jälkeen pitkään Tenon alueen rajat ylittävänä saamelaisten yhteistyönä.

Tenon ainutlaatuisuus johtuu sen kauniista, puhtaasta luonnosta ja villilohesta. Alueen kauniin ja puhtaan luonnon ja villilohen nousun turvaaminen on säilytettävä. Tenon lohien nousun uhkana ovat nykyisin ennen kaikkea kassilohet ja niiden kasvatusta Tenojokisuun lähellä. Vuoden 2007 lopulla tarkistetun Juha-Pekka Vähän väitöskirjan mukaan Tenolta on jo löytynyt kassilohen ja villilohen risteymiä. Tämä on huolestuttavaa. Saamelaiskäräjät on omalta osaltaan halunnut turvata Tenon kalastuskulttuurin jatkumisen. Olemme yhdessä Norjan saamelaiskäräjien kanssa perustaneet Tenotyöryhmän pohtimaan keinoja Tenon alueen kalastuskulttuurin säilymisen ja kehittämisen turvaamiseksi. Nyt on menossa kalastuslainsäädännön kokonaisuudistus ja saamelaiskäräjät erityisellä huolella seuraa myös Tenon kalastuksen järjestämisen kehittymistä. Kalastuslain uudistuksessa tulee huomioida Tenon erityistilanne ja turvata se erityislainsäädännöllä. Kalastus Tenolla on säädeltyä ja kalakantoja on suojeltava. Villilohi ja sen luoma kalastuskulttuuri on säilytettävä tuleville sukupolville. Lyhytnäköinen, vesistöjä rehevöittävä ja villilohta uhkaava kalankasvatusta on saatava säännötelyllä siirrettyä sellaisille alueille, joissa se ei vahingoita villilohta ja Tenon tulevaisuutta.

Tenojoki on Pohjois-Euroopan suurin ja tuottavin luonnontilainen lohijoki mahdollista edelleen merkittävän joki- ja rannikkopyynnin. Tenojoesta saatu lohisaalis on viime vuosina ollut 15–20 % Euroopan joista saadusta lohisaaliista. Teno on koko Euroopan alueen merkittävimpiä kalajokia ja Teno, sen kalakantojen ja kalastuskulttuurin suojeleminen on koko Euroopan asia. Teno houkuttaa yhä enemmän matkailijoita kalasaaliiden ääriin. Matkailu tuo lisätuloa alueelle, mutta alueen matkailua on kehitettävä hallitusti. Massamatkailu ei arvokkaalle Tenolle sovi. Kalastusmatkailun turvaaminen edellyttää Tenon lohien suojelua. Kalastusmatkailu on ekologista matkailua ja Tenon kävijät ovat usein ihastuneet Tenoon loppuelämäkseen tullen joka kesä kalakantojen ja -patojen ääreen. Monet Tenon kävijöistä ovat ottaneet Tenon kalakantojen ja luonnonsuojelun sydämenasiakseen, jotta voimme jättää Tenon Euroopan mahtavimpana kalajokena myös muille sukupolville nautittavaksi.

Arvoisa juhlaväki ja osallistujat!

Minun on aika päästää teidät kalakantojen ääreen. Toivotan teille kaikille onnea ja menestystä kilpailussa. Näillä sanoin avaan lohiriehan ja kilpailu alkakoon!